

Kritiken mot Betygsutredningen missar målet

Publicerad 22 dec 06:00 Lästid 10 Min

Illustration: Kvartal

Det nya förslaget på betygssystem har fått en del kommentarer. Nu svarar Magnus Henrekson, som är professor i nationalekonomi och regeringens betygsutredare, på kritiken.

SKRIBENT

MH **MAGNUS HENREKSON**

PRESENTERAS AV

 HENRIK HÖJER

TANKAR

Den 19 februari presenterades Betygsutredningens betänkande *Ett likvärdigt betygssystem*.¹ Direktiven till utredningen var solklara: att föreslå ett system som skapar likvärdighet så att urvalet till nästa nivå blir rättvist, det vill säga att de med bäst kunskaper blir antagna.

Sedan det kriteriebaserade betygssystemet infördes i mitten av 1990-talet har rader av undersökningar visat att betygen blivit alltmer olikvärdiga, dels på grund av att lärares krav för de olika betygsstegen varierar och tenderar att påverkas av hur kunniga elevgrupperna som de möter är, och dels för att generös betygssättning blivit ett konkurrensmedel mellan skolor.

Resultatet har blivit både en allmän betygsinflation där ett meritvärde med några år på nacken kan då inte konkurrera med ett nyare meritvärde trots likvärdiga kunskaper, och stor olikvärdighet även inom en årskull. Den med lägre meritvärde kan mycket väl ha mer kunskaper än den med högre meritvärde.

Problemen med orättvisa meritvärden

Våra förslag löser problemet med olikvärdiga meritvärden genom att lärarna sätter betyg baserade på sitt eget underlag på en skala 1–10. Dessa betyg bär eleven alltid med sig oförändrade.

För att få fram likvärdiga meritvärden, som behövs om eleven ska söka vidare till utbildning där det är konkurrens om platser, kalibreras *genomsnittet* av de lärarsatta betygen med hjälp av nationella slutprovresultat (NSP) på skolnivå som ankare. För att ge incitament för alla elever att delta och göra sitt bästa och för att få ytterligare ett mått på elevernas kunskaper föreslår vi att elevens genomsnittliga resultat på NSP (som täcker in 10 av 16 ämnen i årskurs 9 och är upp till 8 i gymnasiet) ska utgöra 30 procent av meritvärdet.

Samtliga slutprovresultat på en skola jämförs sedan med motsvarande resultat på alla andra skolor och används för att kalibrera de genomsnittliga lärarsatta betygen så att genomsnittet och spridningen i dessa blir samma som på NSP. Därmed har de lärarsatta betygen på alla skolor översatts till en gemensam nationell skala och likvärdighet mellan skolor uppnås. Den enskilda elevens slutliga meritvärde kommer till 70

procent att bestå av dennes kalibrerade genomsnittsbetyg och till 30 procent av resultatet på NSP.

Enighet om behovet av reform

Om förslagen genomförs innebär de en stor förändring hur meritvärden beräknas jämfört med dagens system.

Diskussionen har heller inte låtit vänta på sig och jag kommer här att ta upp de viktigaste invändningarna mot vårt förslag, reda ut missförstånd och förklara varför vi landat i de aktuella förslagen.

Debattörer på skolområdet har uttryckt stor enighet om att dagens brist på likvärdighet är ett stort problem. Jag uppfattar också en närmast monumental enighet kring att vi föreslår en kontinuerlig betygsskala med lika långt mellan stegen och att dagens skarpa godkäntgräns avskaffas, vilket gör att fler blir behöriga till gymnasiet.

Låt mig nu övergå till att bemöta den viktigaste kritiken mot vårt förslag till betygssystem.

Mer administration för lärarna?

En första invändning är att lärarna skulle tvingas genomföra fler egna sammanfattande prov när NP inte längre kan användas som betygsunderlag. Att skolor genomför egna sammanfattande prov som ersättning för NP innebär dock inte någon ökad administration. Bedömningssamråd kommer att ersätta dagens vanligt förekommande betygskonferenser och sambedömning av NP. Det finns skäl att tro att de två tar ut varandra.

NP finns dessutom i få ämnen idag så endast lärare i en minoritet ämnen blir av med NP som betygsunderlag. Det är även viktigt att ha i minnet att lärare precis som i dagsläget sätter betyg utifrån kurs- och ämnesplanerna och att eleverna kommer få en bedömning som vilar på lärarens samlade bild av elevernas kunskaper vid slutet av terminen.

Ökad stress hos eleverna?

En andra invändning är att våra förslag väntas leda till ökad stress hos eleverna eftersom enskilda provresultat sägs få ökad betydelse för

meritvärdet. Låt oss först konstatera att Sverige tillhör de länder där eleverna i dag är allra mest stressade och där Folkhälsomyndighetens studier visar att stressen har ökat kraftigt efter att det nuvarande systemet infördes.

Idag finns det lärare i NP-ämnena som låter dessa resultat vara helt avgörande och andra som i stort sett inte alls beaktar NP-resultaten vid betygssättningen. Att uppnå samstämmighet i hur dagens betygs-kriterier ska tolkas har visat sig omöjligt både för lärare och elever.

Otydligheten i vad som krävs för ett visst betyg har i sig blivit en stressfaktor. Våra förslag innebär ett alternativ där ingen elev riskerar att inte komma vidare i utbildningssystemet på grund av enstaka F-betyg, och att alla elever vet exakt vilken vikt NSP-resultatet får i meritvärdet. NSP genomförs samlat under en kort period, inte som idag under själva terminen, och proven är opåverkade av den egna lärarens bedömning, vilken ofrånkomligen innehåller ett subjektivt element.

Avskalade kriterier öppnar för olika tolkningar

En tredje invändning är att förslaget att dagens detaljerade betygs-kriterier, där värdeord används för att särskilja betygsnivåerna, ersätts med avskalade kriterier öppnar för olika tolkningar. Denna kritik är förvånande med tanke på att till och med grundskoleelever som vi mött är fullt medvetna om den bristande enigheten i tolkningen av dagens betygs-kriterier mellan lärare, skolor och över tid.

Vårt förslag leder inte nödvändigtvis till att lärares tolkningar kommer att bli mer lika; i stället säkerställer själva kalibreringen att variationer i lärares tolkningar hanteras och att meritvärdena därmed blir likvärdiga och jämförbara oavsett om olika lärare ställer olika krav för ett givet betyg. I dagens betygssystem leder tolkningsutrymmet till olikvärdiga betyg men i vårt föreslagna betygssystem hanteras detta problem av själva modellen, det vill säga kalibreringssteget.

De avskalade kriterier som vi föreslår samverkar dessutom med läroplansutredningens förslag till reviderade kurs- och ämnesplaner där mål och innehåll blir tydligare.² Detta menar både vi och läroplansutredningen kommer skapa en ökad tydlighet i vad eleverna ska lära sig i skolan.

Osäkerhet kring digitala prov

En fjärde invändning handlar om en rädsla för att Skolverket inte kommer att lyckas leverera en tillräckligt funktionell lösning för digitala prov enligt tidsplanen. Det kan inte förnekas att central rättning av NSP är en avgörande komponent som måste fungera i det system som vi föreslår. För att rättningen ska kunna ske effektivt, som i andra länder med liknande upplägg, är en stabil digital provplattform ett viktigt verktyg.

Det krävs ödmjukhet inför uppgiften att konstruera ett komplext system med både stora grupper av elever och centrala rättare som samtidigt användare.

Man kan dock räkna med att Skolverket har lärt sig av sina misstag och vet vilka fallgropar de ska undvika.

Svårförståelig kalibrering av betyg

En femte invändning är att elever och vårdnadshavare kommer att ha svårt att förstå att genomsnittet av de lärarsatta betygen (inga enskilda betyg) kan komma att i efterhand kalibreras upp eller ner på grund av att skolan antingen varit för sträng eller för generös i sin betygssättning jämfört med ett genomsnitt av alla skolor i landet. Vi förstår – och skriver i betänkandet om – vikten av att ansvariga myndigheter får resurser för att genomföra informationsinsatser i samband med införandet av det nya systemet.

Arga vårdnadshavare och frustrerade elever som inte förstår hur läraren satt deras betyg är legio i dagens system.

Lärarna ställs därför ständigt inför en utmaning att förklara hur de kommit fram till elevens betyg och varför det avviker från provresultaten. I vårt förslag sker kalibreringen och övergången till meritvärden automatiserat och objektivt. Utmaningen att förklara meritvärden flyttas till den statliga myndigheten. Här är det på sin plats att påminna om att det på 29 skolor i Sverige erbjuds en gymnasieexamen inom det internationella IB-systemet.

Där ges slutbetyg som kalibreras för att skapa likvärdiga betyg på samma sätt som i 5 900 andra skolor i över 160 länder. Kalibrering som ett element i ett betygssystem sker också i flera andra länder utan att det

leder till frustrerade vårdnadshavare och elever i samma utsträckning som i dagens svenska system.

Risk för ”teaching to the test”

En sjätte vanligt förekommande invändning är oron att undervisning och kursinnehåll i alltför hög grad anpassas för att eleverna ska prestera bra på NSP. Problemet att undervisningen utformas som förberedelser till kommande examinationer eller antagningsprov är globalt. Så sker redan i dagens system, men utan att den bidrar till likvärdig betygssättning, det vill säga vi har valt den sämsta av två världar.

För att motverka *teach to the test*-effekter bör det finnas instruktioner i kurs- och ämnesplaner om vilka delar av ämnet som ska betygssättas, så att de delar som inte tas upp i proven ingår i lärarnas betygsunderlag. Delar som laborationer och muntliga anföranden ska vara en del av lärares betygsunderlag även om dessa inte prövas i proven. Nationella bedömningsstöd bör tas fram för att stödja bedömning av muntliga och praktiska moment.

Här bör också nämnas att NSP ger eleverna ytterligare en chans att visa upp vad de kan i en mätsäker form lika för alla elever i Sverige och oberoende av den egna läraren.

Färre som läser moderna språk

En sjunde invändning är att färre kommer att läsa moderna språk på högstadiet (från årskurs 6) när det enligt förslaget inte går att få extra meritpoäng för att läsa språk eller matematik utöver det som krävs för behörighet till sökt utbildning. Denna tänkbara konsekvens ägnas stort utrymme redan i betänkandet och vi landade i att extra meritpoäng inte är en framkomlig väg i kombination med resten av vårt system då det skulle innebära att det finns två parallella meritvärdesskalor där den ena har en högre maxpoäng än den andra. De tunga remissinstanserna är också positiva till att meritpoängsmöjligheten tas bort.

Jag ser två möjliga lösningar för den som ser detta som ett större problem – men först behöver regeringen låta utvärdera huruvida systemet med meritpoäng har varit effektivt för att uppnå samhällelig nytta av språkkunskaper samt vilka eventuella bi- och följd effekter det har fått.

Finner man att systemet fått betydande positiva effekter för kunskapsnivå och kompetensförsörjning är det enklaste att göra det obligatoriskt med ytterligare ett språk i årskurs 6–9. Å andra sidan är det kanske inte rimligt att tvinga alla elever att läsa ännu ett språk. Då bör något annat erbjudas i stället.

Innan reformerna i mitten på 1990-talet fick de elever som inte ville läsa ett främmande språk utöver engelska vanligtvis läsa extra engelska, svenska eller matematik, ibland under benämningen ”allmän studieorientering” eller liknande. Det skulle kunna vara en möjlig väg.

Minskad flexibilitet för komvux

En åttonde invändning rör vårt förslag om hur likvärdigheten i meritvärden från komvux ska uppnås. Utredningens förslag innebär en minskad flexibilitet eftersom NSP endast kan genomföras vid två tillfällen, plus uppsamlingstillfällen, per år. Kritikerna menar att det kan undergräva flexibiliteten med kontinuerlig antagning i komvux.

För det första gäller detta enbart ämnen med NSP för elever som vill använda sitt meritvärde för antagning till högre utbildning.

Konsekvenserna för arbetsmarknadsförsörjning är därmed begränsad. För det andra menar vi att komvux flexibilitet idag är för stor, vilket även Skolverket påpekar i sitt remissvar. Dagens flexibilitet skapar kvalitetsproblem i undervisningen, eftersom undervisningen i hög grad blir individualiserad och genomförs på distans. Provtillfällena kanske inte ligger i direkt anslutning till NSP, men med två tillfällen per läsår bedömer vi att det ändå går att förlägga kurser och repetitionsmöjligheter inom rimlig tid i relation till proven.

Skolverket föreslår en modell med ämnesvis kalibrering som dels leder till högre validitet och reliabilitet i elevens meritvärde, dels inskränker flexibiliteten än mer. Detta menar myndigheten är positivt för komvux. Utredningen hade med detta som ett alternativ i betänkandet och det är också en väg att gå.

Fördelarna tyngre än nackdelarna

Alla förefaller överens om att dagens skola har stora problem med likvärdigheten i betygssättningen, vilket innebär att tiotusentals

avgångselever varje år utsätts för felaktiga myndighetsbeslut – beslut som kan vara avgörande för deras framtid.

Våra förslag löser de mest centrala problemen med dagens system: att meritvärdena blir likvärdiga oavsett vilken skola en elev går på, avskaffandet av den skarpa godkända-gränsen som utestänger elever från gymnasial utbildning samt införandet av central och enhetlig bedömning av nationella provprestationer som sedan väger lika för alla elever oavsett skola, lärare eller kommun.

För att hitta ett system som är så bra som det överhuvudtaget är möjligt har vi i detalj utvärderat betygssystemen i alla rimligt jämförbara länder. Skillnaderna är stora och, viktigast av allt, inget av länderna har ett invändningsfritt system. Dessutom menar vi att alla system, även det som vi föreslår, bör utvärderas över tid och justeras efter hand utifrån de problem som identifieras.

Ett steg mot en likvärdig skola

Det perfekta betygssystemet existerar helt enkelt inte, vilket gör det lätt att komma med kritiska synpunkter på enskildheter. Men, och detta är ett stort men, är det verkligen värt att offra förslaget alla fördelar för att åtgärda någon eller några påstådda nackdelar?

Mitt svar är nej.

Vi får inte vara rädda för att göra en större betygsreform som i kombination med de reformer som föreslås i läroplansutredningen och utredningen om fler vägar till arbetslivet.³

Det skulle göra Sverige till ett föregångsland på skolområdet och bana väg för att Sverige återigen får en skola i den absoluta världstoppen.

SKRIBENT

MH

MAGNUS HENREKSON

Professor i nationalekonomi och tidigare vd för Institutet för Näringslivsforskning (IFN) 2005–...

PRESENTERAS AV

HENRIK HÖJER

Redaktör för vetenskap, historia och samhälle

TANKAR

FOTNOTER

1. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2025/02/sou-202518/>
2. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2025/02/sou-202519/>